

Huis/winkel Industriestraat 43 rond 2000,
Foto: Ton Schaap

De Industriestraat

Een nieuw huis

Het huis was splinternieuw, het rook nog naar cement en verf. Het voelde ruim, het oogde kaal. 'Hier eten we geen zak zout,' had hij zijn moeder horen zeggen. De kamers waren verdeeld over vader en moeder en de vier zonen. De burens waren intussen bekend. Links een ouder stel met twee aangenomen zonen van een paar jaar ouder dan hijzelf en rechts een Limburgs stel met jonge kinderen. Die werden tweetalig opgevoed, Nederlands en Engels. '... en Limburgs,' dacht hij erbij. Ook zij zouden hier niet eeuwig blijven wonen, zoveel was duidelijk, ondanks die goede baan bij Dijkers. Het was 1967. Dagelijks bracht een schoolbus hem naar het Christelijk Lyceum in Almelo.

Zijn grootste avontuur was een illegale, avondlijke zwempartij in het Castor- of het Weusthagbad, vlak bij de Laurens Alma Tademastraat, het nieuwe adres. Een van de knappe buurjongens had hem meegetroond. Door een gat in het hek naar de leemput. Ze hadden gevaren, de buurjongen en hij, in een roeiboot die daar bleek te liggen, op het diepe en donkere water van de put. Daarna hadden ze gezwommen. Daar bleef het bij.

Het huis dat ze daarvoor bewoonden was anders. Het stond aan de Industriestraat,

ook in Hengelo. De buurt leunde tegen het grote en toen nog helemaal in bedrijf zijnde Stork. Het was een - voor zes mensen - krap bovenhuis, boven twee winkels. Links de slagerij waar Leo de slager en Jan de slagersknecht aan het werk waren. Rechts de andere winkel, de kapperszaak annex pruikenwinkel van Lidy. Zij was de vrouw van de slager. Die pruiken fascineerden hem. De keuken van het bovenhuis was beneden waar ook de voordeur was, aan een gang tussen de kapperszaak en het volgende huis. Op een betegeld achtererf had de slagerij een deur die naar de koelcel en de worstkeuken leidde. Daar kwamen de halve varkens binnen. De auto's werden er geparkeerd. Er stond een grote schuur met een inhoud die de fantasie prikkelde: oude meubels, gordijnen, schilderijen, oude apparaten, gereedschapskisten, de werkbank en al hun fietsen. Niet alleen de klanten van de winkels maar echt iedereen ging achterom, via dat erf dat uitkwam op een andere straat, de Loweg.

Een tussenhuis

Het zou een tussenhuis zijn, in afwachting van het ruime nieuwe huis dat in aanbouw

terij Mensink

Specialist in natuurgenezing

da

terij Mensink

ngelo
BANKET
KONFETTEN

Huizen moeten bij een buurt horen en buurten bij een stad

was op de Hengelose Es. Vrolijke herinneringen resteren van dit intermezzo. De aanloop in de winkels, de praatjes met de slaggers en de kapster. Alles was op loopafstand. Zijn vader had de auto nodig voor zijn werk. Zijn moeder kon naar de stad wanneer en met wie ze maar wilde. De wandeling of het fietstochtje ging via de Industriestraat naar het centrum, tussen de hoge, gesloten gevels door, waarachter zo nu en dan de geluiden van de metaalindustrie hoorbaar waren. Er stond ook een kantoorgebouw in de rij: grote, hoge ramen, een mooie entree met een natuurstenen trap ervoor en in de pauzes het in- en uitlopen van de kantoorwerkers.

Zijn broers zaten op scholen vlak in de buurt. Hij was in dat huis voor zichzelf 'uit de kast gekomen' om het zo maar te zeggen. Voor de vreemde afwijking die hij bij zichzelf ontdekt had, bleek een term te bestaan. Die viel op een avond in een televisieprogramma. Zijn moeder had het uitgelegd en met een mengeling van opkomende misselijkheid en opluchting was hij naar zijn kamer gegaan. 'Het heeft een naam,' dacht hij, 'dus ik ben niet de enige'.

Dicht in de buurt was ook een zwembad, in de vijver van het Tuindorp. 's Winters werd de vijver een ijsbaan. Het mooiste zwembad in

de mooiste buurt die hij ooit had gezien.

Oevers met linden, eiken en kastanjes rondom, houten steigers en houten kleedcabines, een witte duikplank boven groenig water, zonder chloor. De kans op vissen of ander gedierte tussen je benen. De bibliotheek van Hengelo was dichtbij. Een spoortunneltje verder wachtte dat wat sombere boekenparadijs. Planken vol architectuur. Het hele werk van Le Corbusier. Het boek van De Bazel over Berlage. *Ruimte, Tijd en Bouwkunst* van Giedion, in het Nederlands. Om in te verdwijnen. Ook de boeken van Couperus. Verre oorden onder handbereik.

Zijn moeder hield woord of werd door het lot geholpen. Binnen het jaar werd er weer verhuisd. Nieuw werk voor zijn vader. Op zoek naar nieuwe vrienden op een andere plek, een dorp aan de voet van een heuvelrug aan de rand van Twente. De middelbare school in Almelo bleef. Met de L.A. Tademastraat liep het niet goed af. Het huis is gesloopt, zelfs de straatnaam is van de kaart verdwenen.

Eerste persoon enkelvoud

Hij is ik, hij ben ik. De weerzin tegen buitenwijken in het algemeen en buurten als

uitvergroete architectuur in het bijzonder, begon, achteraf gezien, aan de Industriestraat. Twentse stedelijkheid bestond al in 1967: gebouwen met karakter en geschiedenis, oeroude wegen, groot en klein naast elkaar, oud en nieuw, winkels, huizen en kantoren door elkaar. Onverklaarbare rudimenten, onvoorspelbare individuen, onverwachte onvolkomenheden. *Menging van functies*, heet dat in de stedenbouw. Alles wat ik een beroepsleven lang ben gaan nastreven, begon aan de Hengelose Industriestraat. Huizen moeten bij een buurt horen en buurten bij een stad, dat is de open deur, maar hoe dan? Kijk goed naar de Industriestraat in 1967.

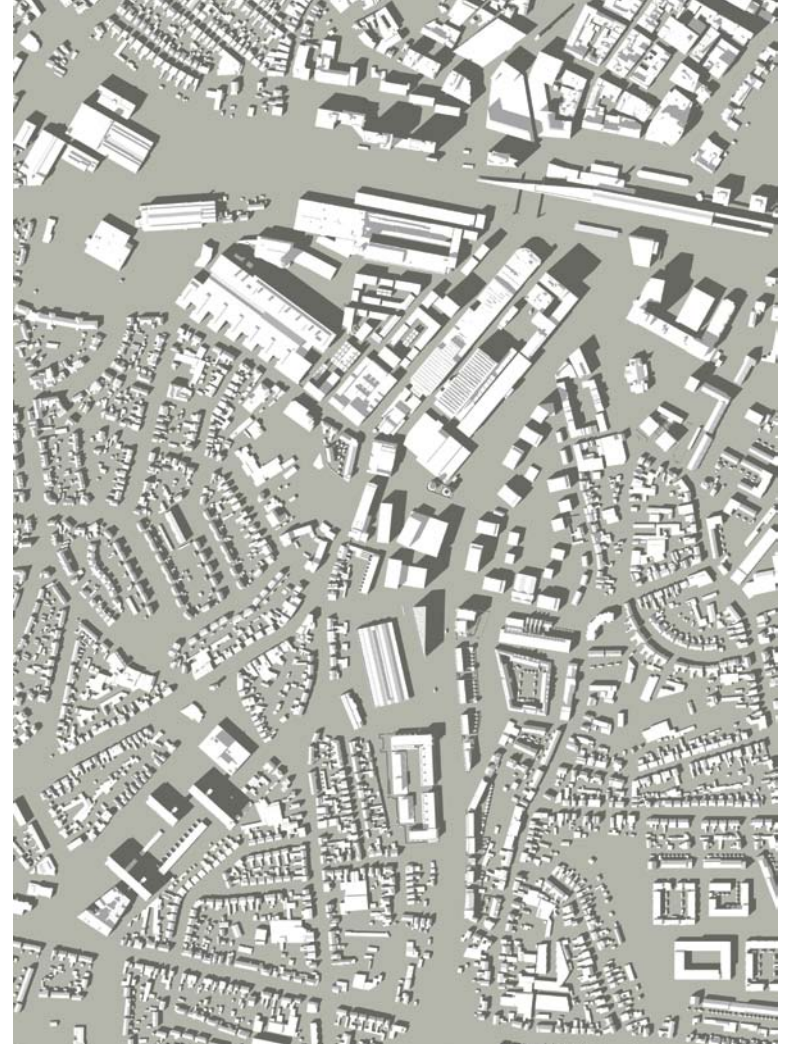
Toen Jan Nieuwenhuizen me belde over supervisie voor het Hart van Zuid heb ik geen bedenktijd gevraagd. Dat is nu 23 jaar geleden. Die 23 jaar zijn een geschiedenis op zich waarin ook de plannen voor het Hart van Zuid veranderden. Die geschiedenis wil ik hier aanstippen in een poging het Hart van Zuid recht te doen als stap in de ontwikkeling van het alleen op het eerste oog niet voor de hand liggende begrippenpaar *Twents & stads*.

Transformatie

De gemeente Hengelo en de firma Van Wijnen besluiten in 2000 gezamenlijk het oude industriegebied van Stork en Dikkers in het midden van Hengelo-zuid te transformeren tot een 'gemengd stedelijk gebied'. *Hart van Zuid* wordt de naam. Er komt een projectorganisatie en een supervisieteam. De indrukwekkende rudimenten van de staalindustrie zullen een grote rol gaan spelen. Niet alleen de gebouwen en de kleine, soms aandoenlijke aandenkens maar ook de achtergebleven bodemverontreiniging en de nieuwe eigendomsverhoudingen. Van Wijnen heeft grond gekocht in Hart van Zuid en is op dat moment de gedroomde partner van de gemeente. Transformatie verschilt van de tot eind jaren '80 van de vorige eeuw gebruikelijke *tabula rasa stedenbouw*. Rupsen transformeren tot vlinders, kinderen tot volwassenen, vrouwen tot mannen en andersom. M.C. Escher kan vogels in vissen laten veranderen. Waar het begint is duidelijk, maar waar eindigt het en hoe verloopt zo'n proces? Dat het langzaam gaat, blijkt in het geval van het Hart van Zuid een zegen. Het supervisieteam zaait en snoeit, net als de projectleiding en intussen doet de tijd haar werk.

De laan

Siemens betreft een gedeelte van de leeggekomen hallen van Stork. Een nieuw kantoorgebouw aan het Industrieplein symboliseert een nieuw begin. Een goede verbinding is nodig voor groot transport naar de A35 en het Twentekanaal. Auto's brengen de reusachtige ketels naar de klant tegenwoordig. De nieuwe route wordt de ruggengraat van het plan. Een vrij vormgegeven, gebogen tracé dat begint bij de brug over het Twentekanaal en eindigt op het Industrieplein, recht tegenover het nieuwe poppodium. Rijen linden en het gebogen tracé maken van de weg een laan, het enige ruimtelijke element op de schaal van het gebied als geheel, de schaal van de stad. De verborgen achterkanten van het fabriekscomplex komen in het zicht na de aanleg. Samen met de belangrijkste dwarsverbindingen - van noord naar zuid: Industrieplein, de openbaar geworden Fabrieksstraat, het Esrein, de Breemarsweg en het Twentekanaal - ontstaat het geraamte voor de transformatie. Van het ROC naar de Berfloweg blijkt het nog geen tien minuten wandelen. De kruisingen van de laan met de dwarsstraten zijn ook figuurlijk cruciaal.

Luchtfoto Hart van Zuid in 2023 en driedimensionaal model van de toekomstige bebouwing.

Daar ontmoet de stad de buurt, de bezoeker de bewoner, liefst bij de ingang van een café.

De laan verbindt ook de A35 met het 'Centraal Station van Twente'. De buslijn die er kwam, volgt intussen andere routes. Deabri's zijn alweer weggehaald. Siemens vond een betere plek. Het zware transport verdween. De opstelvakken en de middenberm blijken overbodig. Twee decennia vormen een geschiedenis op zich. Een grote luifel markeert de nieuwe zuidelijke toegang naar het station, het stationsplein is inmiddels ook een skatebaan. De linden groeien, extra rijen kunnen de laan mooier maken nu daar ruimte voor is.

De beek

Twente is een productief landschap dat soms verwordt tot een productielandschap. Oorspronkelijke karakteristieken van het oude land verdwijnen dan geheel onder de artefacten die horen bij de menselijke bezigheden. Sommige beken dienden als afvoer voor de industrie en veranderden per dag van kleur al naar gelang de kleur van het geproduceerde. Her verven van garens en stoffen gebeurt nu ver weg. Bij het

Verenigingsgebouw is de Berflobeek verbreed. Een nieuwe beek komt in het profiel van de laan en wordt zichtbaar gemaakt op het Industrieplein. Uiteindelijk stroomt alles richting Borne en Almelo en vandaar via de Regge en de Vecht naar het IJsselmeer. Naast beken op geheime plekken, achter huizen en fabrieksgebouwen, is er nu een beek in het openbaar domein, zichtbaar voor iedereen.

Verbouwingen

Het makkelijkst waren achteraf de verbouwingen, de meest letterlijke transformaties. De Pijpenbuigerij wordt een woongebouw, met parkeergelegenheid binnen, op de begane grond. De Bontweverij daarnaast werd kantoor en dokterspraktijk, de IJzergieterij van Dikkers werd misschien wel het mooiste ROC van het land. De vorm was er al. Die moest worden aangepast aan het nieuwe gebruik, de nieuwe betekenis. Dat gaf steevast discussie met de bewakers van de monumenten. Daarna was iedereen tevreden. Het winkelcentrum kwam in een oude hal die al op de slooplijst stond. Met appartementen boven de winkels. De ongemakkelijkheden

Berflobeek. Foto: Ton Schaap.

worden omarmd en de benodigde budgetten worden uiteindelijk gevonden. Soms gaat het mis, zoals in het geval van het Stork-Hijsch dat te lang leeg bleef. De hele omgeving van het ROC veranderde in een parkeerterrein. Alleen de naam *Hijsch* resteert. De stad en de Enschedese ontwikkelaar Trebbe staan nu voor de moeilijkste opgave, het hergebruik van het centraal gelegen complex van hallen dat ooit de activiteiten van Stork huisvestte. Het is een van de grootste industriële erfgoederen in Nederland, een opgave op Europese schaal.

De huizen en de auto's

Een idioom voor de nieuwe architectuur en stedenbouw blijkt lastiger te vinden.

De Engelse cottage in het Engelse dorp inspireerde de ontwerpers van Tuindorp 't Lansink. Idyllisch contrapunt voor de barse behuizingen van de zware industrie.

Het doel is in het Hart van Zuid gelijk, een gemengde buurt, alle rangen en standen door elkaar en alle huishoudensvormen en -groottes ook. De rijkeluisbuurt - die de armeluisbuurt impliceert - ware te vermijden. In elke stad. Eén- en tweepersoonshuishoudens en

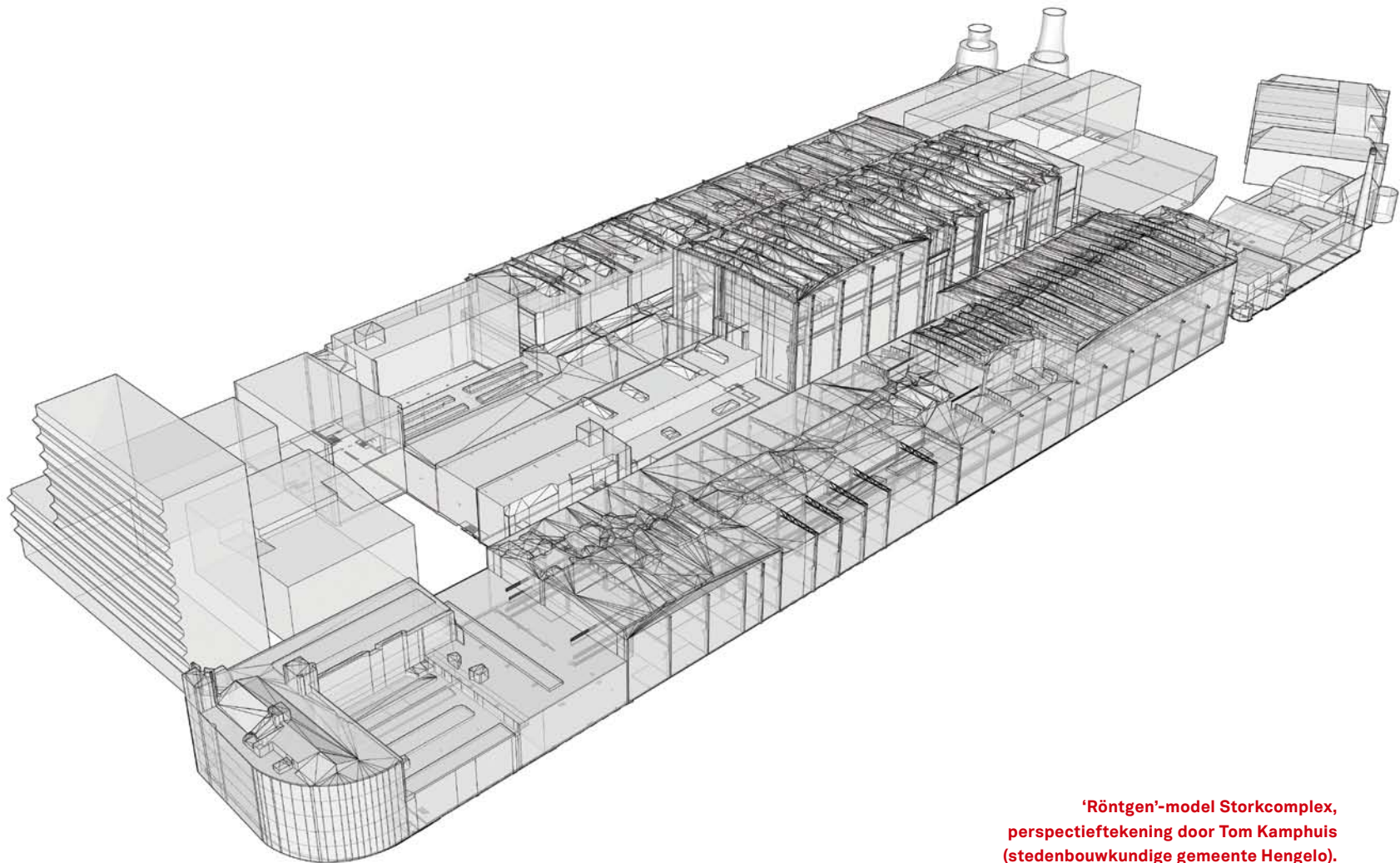
woongroepen zijn nieuw in het programma. De industriegebouwen zijn nu geliefd in plaats van nors of bars.

De *partner in crime* van de gemeente Hengelo, Van Wijnen, heeft een woonfabriek in Heerenveen. Kostenbeperking door massaproductie is de goede gedachte achter zo'n fabriek. Werken binnen gaat werken op de steiger vervangen. Hoeken, hoekverdraaiingen, aanpassingen aan grillige topografie, zichtlijnen of te behouden fragmenten, ze staan op gespannen voet met de fabrieksmatige productie van woningen. Parkeren idem. Buurten gedomineerd door rijdende of stilstaande auto's zijn per definitie suburbaan, buitenwijken. De gevels van parkeergarages, de inritten, het publieke domein vraagt om maatwerk in dichtbebouwde buurten. Het eerste nieuwbouwuurtje, ten zuiden van de Pijpenbuigerij, speelt op safe, nog steeds meer 'buitenwijk' dan 'stad'. Inmiddels zullen de bewoners tevreden zijn maar de vraag kwam langzaam op gang.

De nieuwste huizen aan de oostkant van de laan en het blok in aanbouw aan de westkant gaan een stap verder in de goede richting. Al getuigen ze nog steeds van de spanning tussen de efficiëntie van de woon-

**Buurt raakt stad en buurt
raakt laan, ter hoogte van de
kruisingen. Daar zullen 'Twents'
en 'stads' samen gaan vallen.
Zoals ooit in de Industriestraat.**

**'Röntgen'-model Storkcomplex,
perspectieftekening door Tom Kamphuis
(stedenbouwkundige gemeente Hengelo).**